

Могућности развоја предузетништва у руралном подручју општине Србац

Љиљана Дринић, Гордана Роквић¹

¹*Пољопривредни факултет, Бања Лука*

Резиме

Основни фактор развоја сваке модерне економије представља развој малих и средњих предузећа. Значај малих и средњих предузећа за економију је неспоран њихов значај првенствено се огледа у креирању нових радних мјеста, диверзификацији или увођењу нових дјелатности у структури привреде, већем технолошком напретку, а такође и реализацији широким друштвеним циљевима. Важан носиоц развоја локалне привреде у руралним срединама, представљају различити модалитети предузетништва и малог породичног бизниса. Подручје општине Србац има изразито рурални карактер, који се огледа у руралности територије и заступљености руралне популације. Руралну економију општине Србац карактерише смањена привредна активност, слаба предузетничка иницијатива, као и иницијатива samozапосљавања. Таква негативна економска средина један је од узрока изразито миграционих кретања становништва, нарочито младог и то углавном према градској средини. На основу тога проистиче да је један од могућих начина превазилажења тренутног стања на територији општине Србац развој малих и средњих предузећа и предузетништва, базиран на претходном сагледавању свих расположивих ресурса, као природних тако и материјалних. Циљ рада је да се на основу упоредне анализе ефикасности појединим привредним дјелатностима у односу на расположиве факторе производње, предложи такав предузетнички модел који ће допринјети развоју агробизниса на подручју општине Србац.

Кључне речи: мала и средња предузећа, предузетништво, рурално подручје, предузетнички модел агробизниса

Увод

Основни фактор развоја сваке модерне економије представља развој малих и средњих предузећа. Бројна истраживања указују да се више од 90% свих послова обавља у малим и средњим предузећима. Мала и средња предузећа запошљавају

двје трећине укупне радне снаге Европске Уније. За успјешно функционисање сваке привреде битно је да у њеној структури постоји уравнотежен однос између малих, средњих и великих предузећа, јер се овако посматрана предузећа са својим карактеристикама и перформансама међусобно допуњују. Пауновић (2004) истиче да оснивање и развој нових предузећа, са доприносом који ова предузећа дају повећању запослености, диверсификовању привредне структуре, иновативној активности и техничком напретку, реализацији ширих друштвених циљева, представља један од основних чинилаца виталности сваке привреде.

Имајући у виду значај предузетништва за развој привреде, основни циљ овог рада је да се идентификују претпоставке и могућности за настанак и развој предузетништва у Општини Србац.

Значај развоја сектора МСП је вишеструк и огледа се првенствено у повећању запослености и извозних активности, смањењу платног дефицита, јачању материјалних претпоставки за развој друштвених дјелатности. Са становишта руралног развоја, развој овог сектора се првенствено манифестује кроз спречавање иселавања становништва и наставка депопулације. Могућности оснивања микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима општине се искључиво базира на расположивим природним и хуманим ресурсима, што значи, да поред пољопривреде, као доминантне привредне гране, могућности развоја МСП су и у шумарству, односно дрвопреради, туризму, угоститељству, те другим непољопривредним дјелатностима.

Рурална економија се не састоји само од пољопривредних активности као што се ни рурално становништво не бави искључиво пољопривредом. Ресурси којима располаже рурално подручје, а тичу се природних ресурса, капитала и људи пружа могућности развоја допунских дјелатности у руралним домаћинствима, као и додатних привредних активности у склопу руралне економије као цјелине. У том смислу, тренд је у земљама ЕУ да се подстичу додатне активности на пољопривредним имањима, како би се увећао и осигурао приход пољопривредног становништва.

У Републици Српској је од 2002. године на снази *Закон о подстицају развоја малих и средњих предузећа* („Службени гласник РС“, бр. 64/02) који следи дефиниције из препорука Европске комисије, како у погледу интервала величине предузећа мјерене бројем запослених, тако и у погледу величине предузећа мјерене годишњим приходом. Према овом закону предузећа се према величини разврставају на мала и средња у зависности од: просјечног броја запослених, укупног прихода од продаје и збира билансне активности. Узимајући у обзир критеријум просјечног броја запослених радника, сва правна лица се разврставају на: микро предузећа која запошљавају просјечно годишње до 10 радника, мала предузећа која запошљавају просјечно годишње од 11 до 50 радника и средња предузећа која запошљавају просјечно годишње од 51 до 250 радника.

Општина Србац има 39 насељених мјеста разврстаних у 20 мјесних заједница. Урбани дио општине обухвата свега 3,3% територије општине, а на њему живи 22,8% њеног становништва. Преосталих 77% становништва живи у руралној дијели општине, што је по том критерију сврстава у сам врх општина у РС (Програм руралног развоја општине Србац, 2010).

Општина Србац нема велике изгледе да ће се на њеном подручју одмах отворити неко велико предузеће, па је реалан развојни пут повећање броја микро и

малих предузећа, која ће се се природним путем селити у категорију средњих, а некада можда и великих предузећа. Њихово оснивање и локација не требају бити ексклузивно резервисани за урбано подручје града Србца него и за рурална подручја која имају предност у јефтинијем грађевинском земљишту, радној снази и близини одређених ресурса (нпр. обловина, минерали, шљунак, пијесак, туристичке дестинације и сл.). Значајну улогу малих и средњих предузећа у руруалном развоју имају и предузећа за прераду пољопривредних производа. Ако неким регионоизгради капацитете прераде пољопривредних производа, који су у складу са његовим условима, може створити основу трајног развоја. (Zoltan Lakner, Karolina Kajari, 2004).

Извори података и методологија рада

Методолошки оквир за анализу базиран је на моделу Портера (слика 1). Према Портеру, карактеристике окружења у коме фирме дјелују, су најважније за конкуретност и то: (1) општи услови, (2) стратегија фирми, структуре и ривалства међу фирмама; (3) услови тражње; (4) сродне и пратеће индустрије. Као посебан, пети фактор се наводи и држава, односно влада, која својом политиком и мјерама врши утицај на сва четири фактора. (*Конкурентност пољопривреде Србије, 2004*)

Сл. 1: Модел дијаманта¹
Porters diamond model

¹ Porter, M., E. (1998) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press

Према овом приступу истражује се окружење у ком се ствара кластер индустрије, гдје је конкурентност једног предузећа у вези са пословањем других предузећа и других фактора везаних који су заједно везани на додату вриједност ланца, у односу купац-клијент, или у локалном или регионалном контексту. Истраживањем на подручју општине Србац анализирани су елементи портеровог модела пимјењени на рурално подручје општине односно на онересурсе који се стављају у функцију руралног развоја без обзира на њихову физичку локацију. За поједине факторе није било могуће утврдити рзграничавање руралног од урбаног али је дата веза између појединих индикатора и улоге у руралном развојукоју дати елементи обезбјеђују. Основни метод у овим студијама је историјска анализа. Елементи који су анализирани су класификовани у шест широких фактора укључених у Портеров дијамант, који је постао кључни алат за анализу конкурентности.

Резултати истраживања

Општи услови

Анализа општих услова за развој конкурентности предузећа служи као основ за промену и развој. У опште услове се убрајају хумани ресурси, капитал физички ресурси и инфраструктура.

Анализа људских потенцијала треба да обухвати податке о квалификационој структури, улагањима у образовање и обуку.

Хумани ресурси

За хумани капитал важна је квалификациона структура запослених и ниво знања које они поседују.

Одрживи рурални развој мора да се заснива на принципу ослањања на сопствене снаге, а то се постиже кроз креирање нових радних мјеста, оснаживање локалне заједнице, изградњу капацитета локалних власти и мобилисање ресурса на локалном нивоу. Улагања у развој људских ресурса кроз инвестиције у образовање, стицање вјештина и доживотно учење врло су важни елементи у достизању одрживог развоја.

У 2008. години у привреди општине Србац запослено је 3.045 радника, од тог броја 52% или 1.587 радника је ангажовано у МСП сектору. Са 620 радника микро предузећа ангажују скоро 39% запослених у МСП. Повећање запослености од 2005. године (за 26% или 415 радника) резултат је оживљавања пословне активности привреде општине. Запосленост је усмјерена према микро предузећима гдје је стопа раста 14,7%. Новозапослени у микро предузећима (262) чине 57% повећања запослености МСП.

Поред тога изражена је висока концентрација секторске запослености у МСП. Преко 54% или 863 радника од укупно запослених у МСП је у секторима производње прехранбених производа и пића, трговина на велико и мало и прераде дрвета. Повећање броја радника по секторима дјелатности у односу на протекле године забиљежен је у сектору производње хране и пића, трговине на велико и пољопривреде, док је најзначајнији пад запослености евидентиран у сектору саобраћаја и угоститељства.

Капитал

У периоду од 2005.-2010. године Општина Србац је своје напоре и пажњу усмјерила на стварање што повољнијег амбијента за улагање капитала, како домаћих тако и страних инвеститора, отварање нових предузећа и покретање производње у постојећим, смањење незапослености, јачање општинске управе са циљем стварања једне ефикасније, транспарентније и модерније локалне управе која ће бити у служби грађана, обезбјеђивање учешћа грађана у изради и доношењу свих одлука из надлежности општинске управе, стварање услова за бржи и транспарентнији приступ информацијама и ефикаснију имплементацију донесених политика.

Да би се поменути циљеви остварили у овом периоду предузете су следеће мјере и активности:

1. Формирана Агенција за развој малих и средњих предузећа – АПИС,
2. Формиран Одсјек за инвестиције и развој,
3. Улагање у инфраструктуру на нивоу цијеле општине,
4. Реформа управе,
5. Формиран кабинет начелника општине,
6. У циљу јачања капацитета за апсорпцију донаторских средстава узето је учешће у семинарима ИПА фондова (Инструмент предприступне помоћи) - прекогранична сарадња,
7. Уведена пракса управљања пројектним циклусом;

Највећи дио инвестиција је остварен у секторе који су пре свега орјентисани ка домаћем тржишту. Кредити пословних банака предузећима су доступни али под неповољним условима, нарочито због високе каматне стопе и кратких рокова повраћаја. За банке проблем представља процена ризика и наплата кредита осигурања хипотеком. Недостатак капитала за повољних услова кредитирања МСП и развој пољопривреде држава настоји да реши тиме што је Министарство за пољопривреду, водопривреду и шумарство у току 2008. године, на име подстицаја општини Србац додијелило средства у износу од 2.424.205 КМ. Поменута средства су се користила за подршку производњи и дохотку (сточарска и биљна производња), подршку дугорочним улагањима, руралном развоју, те интервентним мјерама и ванредним потребама. Имајући у виду тренутно стање опремљености сектора, наведена мјера је свакако позитивно допринјела повећању конкурентности. Такође и од стране Инвестиционо-развојног фонда у току 2008. и 2009. године, у општину Србац је пласирано кредита у износу 4.247.940 КМ, док је у области предузетништва пласирано 5.483.419,90КМ кредита за предузетнике и предузећа

Физички ресурси

Општина Србац има значајне физичке ресурсе за развој пољопривреде као што су повољна клима, квалитетно земљиште и незагађена животна средина. Према подацима из Регистра пољопривредних газдинстава са стањем на дан 30.06.2010. године² 1.838 пољопривредних газдинстава (1.818 приватних и 20 правних лица) је пријавило да посједује 10.140 хектара земљишта. Приватна регистрована газдинства

² Подаци из Регистра пољопривредних газдинстава добијени на упит од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде РС

у просјеку имају по 5 хектара, што упућује да су у нерегистрованим газдинствима остала она са мањим земљишним посједом. Обрадивих површина имају 68% (6.917 ha), воћњака 2% (187 ha), винограда само 8 ha, ливада 14% (1.369 ha), пашњака 5% (555 ha) и шума 9% (889 ha). Подаци указују да приватни власници посједују претежан дно пољопривредног земљишта. У њиховом посједу доминирају оранице, скоро 13 хиљада ha, а располажу и са 3 хиљаде хектара шума и нешто више од 2 хиљаде хектара ливада. Ако се пође од процјене да у руралном простору општине Србац има 5.000 сеоских домаћинстава произилази да свако домаћинство у просјеку има земљишни посјед од 4,2 ha, од чега је 3,5 ha пољопривредног земљишта, 0,6 ha шума и 0,1 ha неплодног земљишта.

Осим ресурса који су у функцији развоја пољопривредне, на територији општине Србац налазе се и природни и културно-историјски ресурси који могу или се већ искориштавају у функцији развоја туризма. У Соци-економској анализи развоја општине Србац идентификовани су следећи туристички потенцијали:

1. Природни ресурси: Мочварно-барски резерват Бардача, Планина Мотајица, Ријеке Врбас и Сава те Лов и риболов.
2. Културно – историјска баштина: Археолошка налазишта (Градина, Видета, Вис, Мрамор идр.)
3. Манифестације
4. Туристичка инфраструктура

Инфраструктура

Као што је евидентирано посљедном Социо-економском анализом³, општина Србац има добро развијен саобраћај и везе. Општина Србац је повезана са свим дијеловима Босне и Херцеговине савременим магистралним и регионалним путевима, а удаљена је од граничног прелаза са Републиком Хрватском у Градишци 35 km и у Босанском Броду 68 km. Општина Србац је удаљена од граничног прелаза са Србијом у Рачи 203 km. Много боља и бржа саобраћајна комуникација са Републиком Србијом је преко наведених прелаза са Републиком Хрватском и коришћењем аутопута Загреб - Београд.

У локалне и некатегорисане путне правце посљедњих година инвестирано је много тако да је општина Србац ушла у ред развијенијих општина по питању учешћа савремених коловоза у укупној дужини путева.

РЈ „Електродистрибуција“ Србац врши дистрибуцију и снабдјевање електричном енергијом укупно 7.858 корисника на средњем и ниском напону, од чега је 7.845 корисника на ниском напону, а 13 на средњем. Дужина нисконапонске и средњенапонске мреже се у периоду 2005-2009. године редовно повећавала, што је резултат инвестирања у изградњу и реконструкцију мреже.

Евидентирани су следећи проблеми:

-проблеми губитака у дистрибуцији електричне енергије који су техничког и комерцијалног карактера. Технички губици се јављају најчешће због старосне структуре опреме која се налази у дистрибутивној мрежи, а сами комерцијални губици су изазвани све чешћом злоупотребом и неовлашћеним коришћењем електричне енергије од стране крајњих купаца;

³ Социо-економска анализа стања општине Србац, УНДП и општина Србац, Пројекат интегрисања локалног развоја (ИЛДП)

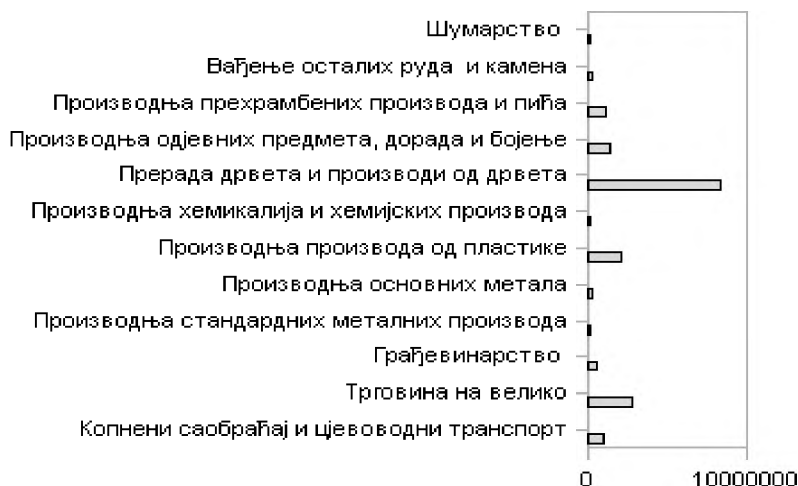
-снабдјевање становништва у неким сеоским насељима системом водовода није задовољавајуће, тако да се дата насеља водом снабдјевају из индивидуалних бунара и природних извора. Та вода се не контролише, а у сушном љетном периоду нема је довољно.

Услови тражње

Услови домаће тражње су дефинисани склоношћу ка куповини домаћих односно страних производа. Давање предности домаћим производима у односу на стране се означава појмом етноцентризам. У случају да потрошачи не придају значај пореклу производа, имамо ситуацију полицентризма. Овде се претпоставља да су производи упоредивог квалитета и сличних осталих особина. (*Конкурентност пољопривреде Србије, 2004*).

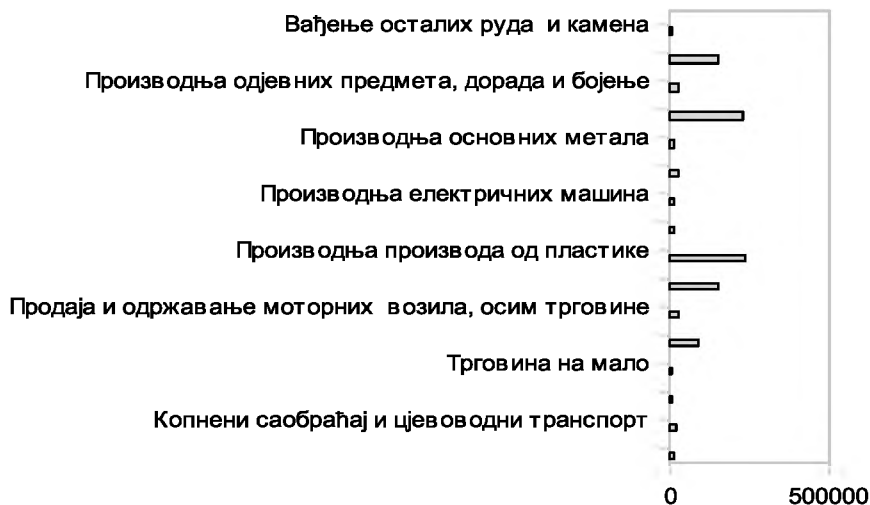
У условима отвореног тржишта какви постоје у Републици Српској од момента потписивања ЦЕФТА споразума 2006 године, услови тражње су значајно промијењени. Домаћим потрошачима су доступни производи земаља из окружења, које у поређењу са РС имају знатно развијенију прехрамбену а и пољопривредну индустрију. Поред тога у земаљама као што је Словенија и Хрватска и Србија те индустрије су додатно стимулисане од стране државе (више него у РС). Због свега овога прехрамбени производи ових земаља су често и цјеновно и квалитетом конкурентнији, што домаће произвођаче и предузетнике ставља у мање конкурентан положај.

Захваљујући великом подручју покривеном шумама подручју општине Србац, највећи проценат извоза од чак 46,83 % отпадају на прераду дрвета и дрвених производа. За њима слиједи трговина на велико са 15,35% односно производња производа од пластике са 11,27 % заступљености у цјелокупном извозу за 2008. Годину (графикон 1)

Граф. 1. Преглед извоза са подручја општине Србац у 2008. години
Export structure by product, Srbać Municipality, 2008

Кад је ријеч о увозу, треба напоменути да се чине велики напори како би се подстакла страна улагања у нашу општину, како би се изградила конкурентна и динамична економија која је у могућности да искористи све своје природне и људске потенцијале у тржишним такмичењима. Највећи ниво вриједности увоза биљежи се у сектору производње производа од пластике и заузима 23,93% од цјелокупне вриједности увезених производа. Такође, занимљиво је да друго мјесто по оствареном увозу припада дрвопрерађивачком сектору са 23,46 % (графикон 2)

Граф.2. Преглед увоза са подручја општине Србац у 2008. години
Import structure by product, Srbač Municipality, 2008

Стратегија, циљеви и ривалства

Промјена структуре најчешће значи промену власништва предузећа, односно приватизацију државних и друштвених предузећа. Власничка структура је важна за разумијевање дијелова фирми, јер су циљеви предузећа највећим дијелом дефинисани структуром власништва (Портер, 1990). У приватизованим предузећима најприје долази до оперативних побољшања, а затим и до организационих промјена, које побољшавају положај предузећа у односу на конкуренцију.

Као критериј за подјелу предузећа по величини коришћен је број запослених, јер се и у Стратегији развоја МСП у Републици Српској, наводи као једини поуздани показатељ за класификацију МСП. Број активних МСП приказани је у табели 7.

Таб.1: Број активних малих и средњих предузећа за период (2005-2008)⁴
Number of active SME in Srbac Municipality, 2005-2008

	2005.	2006.	2007.	2008.
Микро предузећа	125	146	145	161
Мало предузеће	26	28	27	21
Средње предузећа	4	3	5	9
Велика предузећа	0	0	0	0
Укупно	155	177	177	191

Из приказане структуре малих и средњих предузећа општине видљиво је да се укупан број предузећа повећава по годишњој стопи од 6,85%. У структури предузећа доминирају микро предузећа и њихово учешће у анализираном периоду је од 80% до 84%. Исто тако, видљиво је да у привреди Србца не егзистирају велика предузећа. У структури предузећа за период 2005-2008. година у области малих и средњих предузећа највећи број предузећа налази се у услужним дјелатностима, трговини на велико, пољопривредним дјелатностима, те у сектору саобраћаја и производњи прехранбених производа и пића.

И поред чињенице да је у току 2008. године забиљежен пораст броја предузећа, евидентне су и стагнације у појединим гранама као што су грађевинарство и трговина на мало, услед великих економских и друштвених промјена које су биле карактеристичне за ту годину. Међутим, у истом посматраном периоду порасло је интересовање за пољопривредну дјелатност гдје се биљежи раст предузећа од 20% у односу на протекле године.

Јачање значаја малих и средњих предузећа, у погледу броја запослених и доприноса БДП, ствара основне претпоставке за стварање групација инкубатора и кластера у којима би била укључена предузећа пољопривредно-прехранбеног сектора. Да би привукла инвеститоре, Скупштина општине Србац је усвојила подстицајне мјере за куповину земљишта у индустријским зонама "Црнаја" и "Ситнеша", а са циљем изградње нових објеката. Ове мјере обухватају:⁵

- смањење цијене земљишта за 90% од важеће тржишне цијене у овим зонама,
- умањење једнократне ренте за 66% за новоизграђене објекте веће од 1.000 м².

Сродне и пратеће индустрије

У погледу сродних и пратећих индустрија које могу подржати предузетнички сектор у руралном подручју а прије свега пољопривредно-прехранбени, ситуацију на подручју општине можемо посматрати кроз перадарску производњу и индустрију. Иако ова индустрија доминира пољопривредно-прехранбеним сектором општине, не можемо потврдити да су пратеће индустрије у довољној мјери развијене, те да је у том смислу

⁴ Због непостојања података о стању МСП у 2009, у анализи је обухваћен период 2005-2008. год.

⁵ www.srbac-rs.com

развијен ланац снабдијевања који може највећи поврат локалној економији. Производња репроматеријала као што су концентрати за исхрану пилића у виду мјешаона сточне хране постоје и релативно добро служе сектору. Производња пакирног материјала и транспорт нису у довољној мјери организовани да би задовољили потребе произвођача. Стимулисање домаће потражње у виду рекламних кампања за потрошњу домаћих производа, такође може бити значајније организовано и тастушно не само на локалном тржишту Српца већ и свим кореспондирајућим тржиштима.

Анализом наведених елемената дијаманта: општи услови, стратегије, конкуренција, услови тражње, сродне и пратеће индустрије, можемо закључити следеће:

- на општини Србац постоје оптимални фактори у виду природних ресурса и људских потенцијала који могу бити основа за унапређење конкурентности и развоја предузетништва у руралном подручју;
- капитал као други значајан предуслов у оквиру општих фактора битних за развој конкурентности није присутан у довољној мјери. Иако постоје инвестициони програми Владе РС они из разлога ограничених средстава или ограничених могућности приступа средствима не задовољавају потребе потенцијалних и постојећих предузетника активним како у руралном подручју тако и у дјелатностима које кореспондирају руралном подручју или пружају услуге руралној популацији;
- инфраструктура је релативно добро развијена у погледу обезбјеђења основне путне комуникације али такође и пословна, институционална и економска инфраструктура од значаја за развој и функционисање предузетништва показују напредак у виду убрзавања и подстицања предузетничких активности;
- услови тражње не дјелују стимулативно на домаћу производњу иако су поједини производи из руралног подручја Србачке општине препознатљиви по свом квалитету и бренду (Србачка пилетина, Србачка текстилна индустрија); потребни су додатни инструменти за повратак повјерења потрошача и унапређење конкурентности домаћих производа у погледу квалитета, цијене, привлачног паковања и доступности у довољним количинама;
- пратеће индустрије нису довољно развијене и осим постојања индустријских зона нема других иницијатива концентрације сродних дјелатности у виду кластера и сличних иницијатива; за развој руралног предузетништва потребни додатни напори у идентификовању сродних дјелатности, њиховом груписању и комбиновању фактора развоја како би се остварио камсималан поврат новца у локалну економију;

Модел Портера даље предвиђа интеракцију постојећих основних елемената конкурентности са додатна два елемента који чине крајње тачке дијаманта а то су Шансе које се могу препознати у спољном окружењу и Утицај државе који може бити мање или више подстицајан за унапређење конкурентности у овом случају предузетништва у руралном подручју општине Србац.

Евидентна шанса за општину Србац као и цијели предузетнички сектор РС представљају Европске интеграције и могућност искориштавања предсприступних фондова. У оквиру тога, значајна је појава улаживање законске и друге регулативе са Европским стандардима што може додатно повећати конкурентност сектора на међународном нивоу.

Улога државе може се познати кроз стварање општег амбијента, флексибилност запошљавања, сигурност у извршељу уговора, јавне институције, спречавање негативних појава у пословању.

За развој предузетништва и подстицање раста малих и средњих предузећа од велике важности је ружање нефинансијске и финансијске помоћи. Иако предузетници истичу у први план потребу за добијањем финансијске помоћи, бројна истраживања показују да је од подједнаке важности и нефинансијска помоћ овом сектору. Нефинансијску подршку не чине само савјетодавне услуге већ целокупан систем организовања једноставне и јефтине процедуре за покретање и реализацију пословања предузетника. Поред тога, укључује и велики број разнородних услуга које доводе до побољшања пословних финансија, рачуноводства и правне помоћи, укључујући и правно заступање.⁶

Закључак

Од ефикасности кориштења домаћих ресурса значајно зависи друштвено благостање. Ниска ефикасност кориштења домаћих ресурса доводи до повећаних трошкова и ниске продуктивности фактора, што значи губитак ценовне конкурентности. Неченовни фактори конкурентности, као што су квалитет производа, међународне ознаке квалитета, атести, дизајн, услуге везане за производ, гаранцијски рокови, тешко да могу надокнадити релативно високе трошкове, нарочито код производа који имају мали удео технологије.

Улога државе у повећању конкурентности је у директној вези са општом политиком привредног развоја. Најбоља дугорочна оријентација није развијање компаративних већ конкурентских предности

На примјер, ефикасност кориштења ресурса се унапређује специјализацијом и поделом рада, али тада појединци морају имати могућност да слободно размењују робе и услуге да би постигли ове ефекте.

Микробизнис је, с обзиром на мали обим активности и количине производа који се на тај начин стварају, прикладна форма за бављење одређеном пољопривредном или непољопривредном дјелатношћу на селу. Расположиви организациони облици за бављење микробизнисом су према домаћем законодавству: пољопривредна дјелатност, кућна радиност, допунска дјелатност или самостална привредна дјелатност. Развој микробизниса на селу треба усмјеравати према кориштењу сировина које се већ налазе у сеоском простору.

Литература

1. Пауновић Благоје, "Претпоставке оснивања и развоја нових предузећа у Србији" стр. 87-96, Зборник радова Међународног научног стручног скупа "Актуелна питања транзиције" Врдник, 25.-26. март 2004.

⁶ Завршни извештај истраживања оствареног у оквиру пројекта "Подстицаји општина за развој малих и средњих предузећа предузетништва, пољопривреде и рурални развој", СМЕ консалтинг, Београд, 2008. год.

2. Закон о подстицају развоја малих и средњих предузећа („Службени гласник РС“, бр. 64/02)
3. Програм Руралног развоја општине Србац од 2011 до 2015, Пољопривредни факултет, Бања Лука, 2010
4. *Porter, M., E.* (1998) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press
5. Конкурентност пољопривреде Србије, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, новембар 2004.
6. *Z., Lanker, Karolina Kajari:* „Мала и средња предузећа у Мађарској“ , стр. 179-190, Зборник радова Међународног научног стручног скупа "Актуелна питања транзиције" Врдник, 25.-26. март 2004

Opportunities for SME Development in Rural Area of Srbac Municipality

Ljiljana Drinić, Gordana Rokvić¹

¹*Faculty of Agriculture, Banja Luka*

Summary

The social welfare depends significantly on the efficiency of domestic resources. The low efficiency of use of domestic resources leads to increased costs and low productivity factor, which means the loss of price competitiveness. Non price factors of competitiveness, such as the quality of products, the international quality marks, certificates, design, services related to the product, warranty terms, can hardly compensate for the relatively high costs, especially for products that have a small share of technology. The role of government in enhancing the competitiveness is directly related to the general policy of economic development. The best long-term orientation is developing a comparative instead of competitive advantage. Microbusiness is, given the small volume of activities and quantities of products that are created in this way, the appropriate form for the pursuit of a particular agricultural or non-agricultural activities in rural areas.

Key words: small and medium enterprises, entrepreneurship, rural area, entrepreneurial model of agribusiness

Ljiljana Drinić
E-mail Address:
ljiljana.drinic@agrofabl.org